

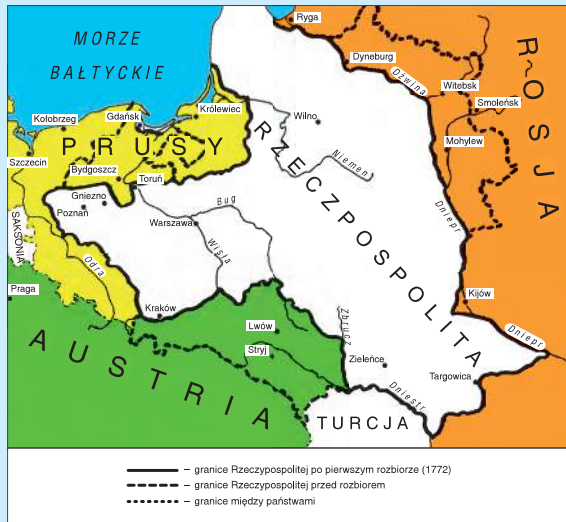
Matatura

historia

◆ vademecum ◆

- ◆ zadania jak w tegorocznych testach
- ◆ prosty i zrozumiały język
- ◆ wszystkie wiadomości niezbędne i wymagane przed maturą

ZIEMIE POLSKIE PO I ROZBIORZE (1772)



ROZBIORY RZECZYSPOLITEJ

I rozbiór 1772 r.

ROSJA

ziemie na wschód od Dźwiny i Dniepru (woj. inflanckie, połockie, witebskie, mścisławskie, część mińskiego) ok. 92 tys. km²
ok. 1,3 mln ludności

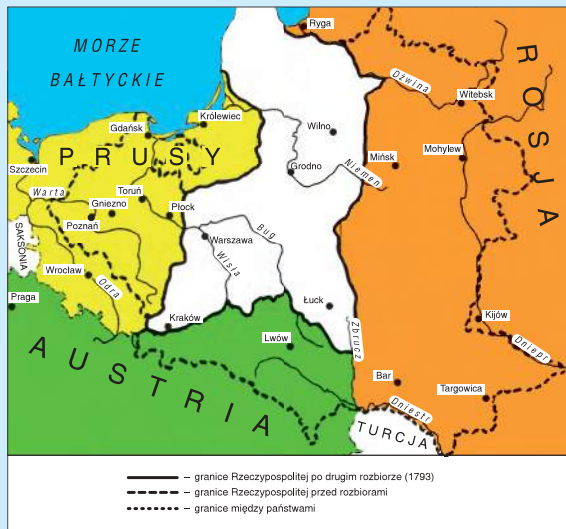
PRUSY

Warmia, województwa: pomorskie, malborskie, chełmińskie, część Wielkopolski i Kujaw (Gdańsk i Toruń zostały w granicach Rzeczypospolitej) ok. 36 tys. km²
580 tys. ludności

AUSTRIA

południowa część województw krakowskiego i sandomierskiego, woj. ruskie, bełskie, część podolskiego i wołyńskiego 83 tys. km²
2,6 mln ludności

ZIEMIE POLSKIE PO II ROZBIORZE (1793)



II rozbiór 1793 r.

ROSJA

resztki województwa mińskiego (z Mińskiem), wołyńskiego, podolskiego, Ukraina (Braclaw, Żytomierz) 250 tys. km²
3 mln ludności

PRUSY

Wielkopolska, część Mazowsza z Płockiem, ziemię sieradzka i łęczycka, Gdańsk i Toruń 58 tys. km²
1 mln. ludności

AUSTRIA

nie brała udziału w rozbiorze, miała uzyskać rekompensatę po wojnie z Francją

ZIEMIE POLSKIE PO III ROZBIORZE (1795)



III rozbiór 1795 r.

ROSJA

Kurlandia, Wileńszczyzna, Nowogródzczyzna, resztki Podola i Łuck 120 tys. km²
1,2 mln ludności

PRUSY

Mazowsze z Warszawą i tereny litewskie po Niemen 48 tys. km²
1 mln ludności

AUSTRIA

Małopolska z Krakowem, Sandomierzem, Radomiem i Lublinem 47 tys. km²
1,5 mln mieszkańców

DEMOKRACJA – ustroj polityczny, w którym źródło władzy stanowi wola większości obywateli. Gwarantem istnienia demokracji jest konstytucja lub zbiór praw pełniących jej rolę. W okresie międzywojennym przyjęty przez większość nowo powstałych państw, np. Polska, Finlandia, Estonia, Czechosłowacja. Zazwyczaj wprowadzenie ustroju demokratycznego powiązane było z przeprowadzeniem szeregu reform społecznych i gospodarczych (reformy rolne, równouprawnienie kobiet, powszechne ubezpieczenie).

TOTALITARYZM – charakterystyczny dla XX-wiecznych reżimów dyktatorskich system rządów dążący do całkowitego podporządkowania społeczeństwa państwu za pomocą monopolu informacyjnego i propagandy, ideologii państwowej, terroru tajnych służb i masowej monopartii. Termin wywodzi się z nauk włoskiego filozofa **Giovanniego Gentile**. Najważniejsi dyktatorzy totalitarni: W. Lenin, J. Stalin, A. Hitler, B. Mussolini.

AUTORYTARYZM – termin powstały od łac. *auctoritas* – przywództwo. System szczególnie popularny w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ukształtowany na skutek głębokiego kryzysu demokracji parlamentarnej, wysuwający na plan pierwszy obronę ładu społeczno-politycznego, opartego na autorytecie jednostki i kierowanego przez nią państwa. Zwykle powstawał na drodze zamachów stanów, wojny domowej bądź też puczów wojskowych. Główni przywódcy: F. Franco, J. Piłsudski.



WŁODZIMIERZ ILJICZ LENIN



JÓZEF STALIN



ADOLF HITLER



BENITO MUSSOLINI



FRANCISCO FRANCO











JÓZEF PIŁSUDSKI

TOTALITARYZM SOWIECKI A NIEMIECKI

PAŃSTWO	ZSRR	NIEMCY
przywódcy	Włodzimierz Lenin, Józef Stalin	Adolf Hitler
partia	Wszecchosyjska Komunistyczna Partia Bolszewików (WKPb)	Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza (NSDAP)
specyfika	<p>koncepcja partii nowego typu: elita kieruje masami</p> <p>dyktatura proletariatu: tylko partia ma szansę odnaleźć interes proletariatu, „demokracja większości przeciw mniejszości”; w praktyce dyktat komunistów</p> <p>społeczeństwo komunistyczne oparte na równości powiązanej z podporządkowaniem partii</p> <p>zaostrenie walki klasowej po 1922 r. jako pretekst stosowania terroru</p> <p>nihilizm prawny – kierowanie się interesem partii i władzy</p>	<p>fundamentem ideologii były antysemityzm i rasizm</p> <p>mit o przejmowaniu świata przez Żydów</p> <p>polityczny decyzyzizm: suwerenem narodu jest wódz, a nie naród</p> <p>społeczeństwo zdominowane przez ideologię, zhierarchizowane według kryterium przydatności dla państwa</p> <p>rasistowska koncepcja narodu: wspólnota krwi i światopoglądu</p> <p>ekspansjonizm: naród panów (<i>Herrenvolk</i>) i przestrzeń życiowa (<i>Lebensraum</i>)</p> <p>eksterminacja innych narodów</p>

NAJWAŻNIEJSI BOGOWIE GRECCY

<p>ZEUS – najwyższy bóg, pan nieba, błyskawic i piorunów</p> 	<p>POSEJDON – bóg mórz i oceanów, opiekun żeglarzy i rybaków</p> 	<p>HERMES – bóg kupców, podróżnych i pasterzy, posłaniec bogów</p> 
<p>HERA – żona Zeusa, bogini małżeństwa i wierności małżeńskiej</p> 	<p>ATENA – wyskoczyła z głowy Zeusa, bogini mądrości, wiedzy i wojny</p> 	<p>AFRODYTA – narodziła się z piany morskiej, bogini miłości i piękna</p> 
<p>APOLLO – bóg wycrochni i wróżb, patron poetów, opiekun muz</p> 	<p>ARTEMIDA – bogini łowów i lasów, płodności i śmierci</p> 	<p>DIONIZOS – bóg płodności, dzikiej natury, winnej latorośli i wina</p> 

Vademecum Maturzysty Historia

Autorzy:

Agnieszka Kręć, Jerzy Noskowiak, Beata Zapiór

Nadzór merytoryczny:

Anna Grzesik, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Robert Kisiel,
Anna Kwiatek, Michał Oberc, Joanna Skowronek

Korekta:

Agnieszka Antosiewicz, Monika Borkowska, Maria Zagnińska

ISBN 978-83-7517-663-6

Wydanie IV zaktualizowane

© Copyright by Wydawnictwo GREG® Sp. z o.o.
Kraków

Wydawnictwo GREG®

ul. Klasztorna 2B
31-979 Kraków
tel. (12) 680 15 50
www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Znak firmowy GREG® zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana
lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa GREG®.

Skład i łamanie:

Pracownia Register

Projekt i opracowanie graficzne okładki:

Parastudio, www.parastudio.pl

Zdjęcia:

shutterstock: Adiemus, alexpro9500, Anastasios71, arway, badahos, Bill Perry,
Darios, Elzbieta Sekowska, FER737NG, Gabriel Georgescu, Haris vythoulkas,
JeniFoto, Jorg Hackermann, kornilov007, Leyasw, Marcin-linfernum, Milosz_M,
Morphart Creation, Philip Lange, Philip Pilosian, Sailorr, ventdusud, WGXC, ZouZou

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Ogólne informacje o egzaminie	9
ROZDZIAŁ I. STAROŻYTNOŚĆ	15
Pierwsze cywilizacje Bliskiego i Dalekiego Wschodu.	17
Ewolucja człowieka	17
Cechy społeczności cywilizowanej	18
Dzieje polityczne	19
Kręgi cywilizacyjne – charakterystyka	20
Religie starożytności	28
Osiągnięcia pierwszych cywilizacji	32
Antyczna Grecja	34
Periodyzacja dziejów	34
Kultury przedhelleńskie	34
Ustrój Starożytnej Grecji	36
Sytuacja gospodarcza starożytnej Grecji	40
Społeczeństwo	42
Konflikty zbrojne	43
Hegemonia Macedonii	47
Religia Greków	48
Kultura starożytnej Grecji	48
Cywilizacja starożytnego Rzymu	55
Periodyzacja dziejów Rzymu	55
Italia przedrzymska	55
Ustrój starożytnego Rzymu	56
Gospodarka	60
Społeczeństwo rzymskie	61
Podboje Rzymu	63
Przyczyny upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego	67
Religia	68
Kultura starożytnego Rzymu	70
ROZDZIAŁ II. ŚREDNIOWIECZE	77
Polityka i ustrój	78
Periodyzacja dziejów	78
Trzy kręgi cywilizacyjne w basenie Morza Śródziemnego	78
Monarchia w średniowieczu	84
Państwo Franków	85

Powstanie państw narodowych	89
Powstanie państw w Europie Północnej i Środkowo-Wschodniej	93
Sąsiedzi Polski od X do XIV wieku	96
Powstanie monarchii stanowych w Europie Zachodniej	98
Państwo polskie w okresie panowania pierwszych Piastów	100
Rozbicie dzielnicowe w Polsce	110
Władza i społeczeństwo w Polsce w XI i XII wieku	115
Polska za Władysława Łokietka (1306–1333)	117
Polska Kazimierza Wielkiego (1333–1370)	118
Panowanie andegaweńskie w Polsce	121
Unie Polski z sąsiadami od XIV do XVI wieku	122
Stosunki polsko-krzyżackie od XIII do XVI wieku	125
Gospodarka	128
Rolnictwo i wieś w Europie Zachodniej	128
Miasta średniowieczne	129
Polska w gospodarce średniowiecznej Europy	132
Społeczeństwo	135
Kształtowanie się systemu feudalnego w Europie	135
Społeczeństwo stanowe w Europie	136
Społeczeństwo stanowe w Polsce	137
Wojny i konflikty	142
Zagrożenie mongolskie	142
Wyprawy krzyżowe	143
Wojna stuletnia	147
Rewolucja husycka	149
Religia	151
Islam	151
Kościół na Wschodzie	152
Kościół katolicki w okresie średniowiecza	152
Zakony w średniowieczu	155
Herezje średniowieczne	156
Kościół w Polsce	157
Kultura średniowiecza	159
Średniowiecze na Zachodzie	159
Architektura	161
Kultura Polski	164
ROZDZIAŁ III. HISTORIA NOWOŻYTNA XVI–XVIII WIEK	167
Odkrycia geograficzne	169
Przyczyny odkryć geograficznych	169
Chronologia	170
Cywilizacje prekolumbijskie	171
Ekspansja kolonialna	172
Skutki wielkich odkryć geograficznych	173
Polityka i ustrój	174
Poglądy na władzę i państwo w nowożytności	174
Ustrój państw w epoce nowożytnej	175
Ważniejsze dynastie europejskie	182
Francja w epoce nowożytnej	187
Anglia w czasach nowożytnych	192
Imperium Osmańskie	195
Powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej	198
Polityka dynastyczna Jagiellonów	200
Kształtowanie się demokracji szlacheckiej w Polsce	201
Polityka zagraniczna ostatnich Jagiellonów	205
Początki Rzeczypospolitej Obojga Narodów	206
Początki rządów oligarchii magnackiej w Polsce	208
Polska w czasach saskich	212
Czasy stanisławowskie	214
Polacy a Napoleon Bonaparte	221

Gospodarka	223
Teorie ekonomiczne epoki nowożytnej	223
Gospodarka nowożytnej Europy	224
Rewolucja przemysłowa w Anglii	227
Wojny i konflikty	229
Wojny religijne	229
Wybrane konflikty zbrojne XVI–XVIII w.	230
Wojna trzydziestoletnia (1618–1648)	232
Wojny Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku	233
Wojny Rzeczypospolitej w II połowie XVIII wieku	240
Wojny rewolucyjne i napoleońskie (1793–1818)	242
Religia	248
Reformacja w Europie	248
Reforma kościoła katolickiego	250
Reformacja w Polsce	252
Kultura	253
Humanizm i odrodzenie	253
Renesans w Polsce	257
Barok	259
Oświecenie	265
ROZDZIAŁ IV. EUROPA I ŚWIAT W LATACH 1815–1919	271
Polityka i ustroj w XIX w.	273
Ideologie polityczne i społeczne w XIX wieku	273
Kongres wiedeński	279
Rosja w latach 1815–1914	282
Ewolucja ustroju i życie polityczne Francji (1815–1914)	284
Monarchia habsburska (1815–1914)	286
Wielka Brytania po 1815 roku	287
Kraje niemieckie i Niemcy w XIX wieku	289
Państwa włoskie na drodze do zjednoczenia	292
Stany Zjednoczone w XIX i na początku XX w.	295
Daleki Wschód w XIX w.	296
Sytuacja polityczna ziem polskich w latach 1815–1914	299
Rozwój partii i ugrupowań politycznych na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku	314
Gospodarka i społeczeństwo w XIX wieku.	316
Przemiany gospodarcze w XIX w.	316
Życie gospodarcze na ziemiach polskich w XIX w. i na początku XX w.	318
Społeczeństwo industrialne i jego charakterystyka	320
Wojny i konflikty zbrojne w XIX wieku (do 1914 r.)	324
Funkcjonowanie Świętego Przymierza	324
Wiosna Ludów w Europie (1848–1849)	324
Wojna krymska (1853–1856)	326
Wojna secesyjna (1861–1865)	328
Wojny Prus	329
Mocarstwa kolonialne i konflikty w koloniach	330
Wojna rosyjsko-japońska (1904–1905)	334
Polskie zrywy niepodległościowe w XIX wieku i na początku XX (do roku 1914)	334
I wojna światowa (1914–1918)	344
Sprawa polska w czasie I wojny światowej	347
System wersalsko-waszyngtoński	352
Nauka i sztuka w XIX wieku.	355
Nauka i technika w XIX wieku (do 1914 roku)	355
Główne style i kierunki w sztuce XIX wieku	357
Polscy uczeni, odkrywcy i wynalazcy w XIX wieku	360
Religia	362
Kościół wobec najważniejszych wyzwań XIX wieku	362

ROZDZIAŁ V. XX WIEK	365
Europa i świat w dwudziestoleciu międzywojennym	367
Ustroje polityczne XX wieku	367
Włochy w okresie międzywojennym	369
Od Rosji do ZSRR	371
Niemcy w okresie międzywojennym (1918–1939)	373
Upadek Imperium Osmańskiego	378
II Rzeczpospolita (1918–1939)	379
Wybrane konflikty zbrojne dwudziestolecia	395
II wojna światowa (1939–1945)	397
Geneza	397
Najważniejsze działania na frontach II wojny światowej	398
Polska i Polacy w czasie II wojny światowej (1939–1945)	409
Europa i świat po II wojnie światowej	427
Zimna wojna w teorii i praktyce	427
Europa Zachodnia po II wojnie światowej	429
ZSRR i Europa Środkowo-Wschodnia po II wojnie światowej	435
Stany Zjednoczone po II wojnie światowej	442
Ameryka Łacińska po II wojnie światowej	446
Azja po II wojnie światowej	447
Afryka po II wojnie światowej	452
Polska po II wojnie światowej	454
Gospodarka w XX wieku	471
Poglądy na gospodarkę	471
Gospodarka w XX wieku	472
Gospodarka państw totalitarnych	472
Kryzysy gospodarcze w XX wieku	473
Wybrane konflikty i problemy XX wieku	475
Konflikty jugosłowiańskie	475
Powstanie i działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)	476
Terroryzm	481
Religia w XX wieku	483
Religie we współczesnym świecie	483
Sobór watykański II (1962–1965)	484
Religie i kościół katolicki w Polsce	484
Najważniejsze ruchy i sekty religijne w XX wieku	486
Kultura, sztuka i nauka w XX wieku	489
Sztuka XX wieku	489
Nauka i technika XX wieku	491
Kultura XX wieku	492
SPRAWDŹ, ILE WIESZ	495



ROZDZIAŁ I STAROŻYTNOŚĆ

ANTYCZNA GRECJA

PERIODYZACJA DZIEJÓW

- ok. 3000 p.n.e. – ok. XV w. p.n.e. – rozwój cywilizacji minojskiej
- ok. XVI–XI w. p.n.e. – cywilizacja mykeńska
- ok. XIII–XII w. p.n.e. – wojna trojańska, zniszczenie Troi przez Mykeny (król Agamemnon), inwazja Dorów (z północy). Legendarną datę **upadku Troi (1184 r. p.n.e.)** uznaje się za **po-czątek ery antyku**, a za jej **koniec upadek Rzymu (476 r.)**
- ok. 1100–800 p.n.e. – tzw. **wieki ciemne**. Okres ten został tak nazwany, ponieważ mało o nim wiemy, a ważny w historii Grecji, ponieważ wtedy ukształtowały się podstawy greckiej kultury
- 800–500 p.n.e. – **epoka archaiczna** (powstanie *polis* greckich, okres Wielkiej Kolonizacji)
- 500–338 p.n.e. (okres od wojen perskich do bitwy pod Cheroneą) – **epoka klasyczna**
- 336–323 p.n.e. – panowanie Aleksandra Macedońskiego
- 323–30 p.n.e. – **epoka hellenistyczna**

KULTURY PRZEDHELLEŃSKIE

Grecy to lud indoeuropejski, który w II tysiącleciu p.n.e., migrując prawdopodobnie z obszarów dzisiejszej Bułgarii, Macedonii, Chorwacji, stopniowo zasiedlił Grecję kontynentalną, potem wyspy Morza Egejskiego i zachodnie wybrzeża Azji Mniejszej. Już pierwsze plemiona greckie zetknęły się wówczas z dużo lepiej rozwiniętą cywilizacją minojską, od której przejęły wiele osiągnięć.

CYWILIZACJA MINOJSKA (KRETEŃSKA)

- najstarsza cywilizacja na ziemiach greckich
- nazwa pochodzi od miejsca jej lokalizacji (wyspa Kreta) i od legendarnego władcy – króla Minosa (mit o Dedalu, któremu Minos kazał zbudować w Knossos labirynt dla

swego syna Minotaura); cywilizację kreteńską nazywa się minojską, a lud Krety – Minojczykami

- największy ośrodek władzy – Knossos, gdzie znajdował się pałac władcy; pałac był centrum życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego
- ludność trudniła się rolnictwem, rzemiosłem, handlem. Utrzymywano kontakty handlowe z mieszkańcami wysp na Morzu Egejskim, na Bliskim Wschodzie, na Sycylii i w Egipcie; największy rozkwit to I połowa II tysiąclecia – **okres pałacowy** (budowano pałace mające po kilka kondygnacji, wyposażone w toalety i łazienki, bieżącą wodę i piękne malowidła, największy w Knossos – kompleks, gdzie była rezydencja władcy, warsztaty rzemieślnicze i magazyny, w których przechowywano daniny składane przez ludność)
- ludność posługiwała się nieznanym nam językiem i pismem tzw. **linearnym typu A**, które zostało częściowo odczytane – znane są dźwięki reprezentujące dane symbole
- religia miała charakter politeistyczny. Wiele mitów zostało przejętych przez Greków
- kultura upadła w wyniku nieznanego nam bliżej kataklizmu ok. 1450 r. p.n.e.

CYWILIZACJA MYKEŃSKA

- rozwijała się między XVI a XI w. p.n.e.; jej twórcami było plemię Greków zwane Achajami
- nazwa pochodzi od potężnej warowni w Mykenach na Peloponezie. Jej władcy dominowali w tym okresie nad dużą częścią Grecji
- informacje dostępne są z wykopalisk archeologicznych – groby szybowe, gdzie składano ciała zmarłych z ekwipunkiem (znalezione przedmioty świadczą o zamożności oraz związkach z kulturą minojską), groby kopułowe to następny okres dziejów tej kultury (monumentalne budowle, zawartość świadczy o wroście zamożności elit)
- ośrodki kultury: Mykeny, Teby, Ateny, Korynt
- rozwój rzemiosła (produkty z brązu, drewna, kości słoniowej), tkactwo, ceramika, malarstwo, rzeźba i złotnictwo
- posługiwano się tzw. **pismem linearnym typu B**, zostało odczytane w 1953 roku przez Michaela Ventrisa i Johna Chadwicka
- cywilizacja upadła prawdopodobnie w wyniku najazdu ludów z północy
- pozostałości kultury:
 - mity greckie
 - tzw. Brama Lwów w Mykenach (najstarsza rzeźba monumentalna w Europie)
 - tzw. Skarbiec Atreusza – opisany przez Juliusza Słowackiego jako grobowiec Agamemnona, miał 14 metrów wysokości. Nie ma pewności, kto został w nim pochowany, ale sądząc z bogatego wyposażenia, była to ważna postać ówczesnego świata
 - złote maski odnalezione w grobach, oddające wiernie rysy zmarłych, to pierwsze realistyczne podobizny Europejczyków



Brama Lwów w Mykenach

USTRÓJ STAROŻYTNEJ GRECJI

TYPY USTROJÓW GRECJI

W Grecji, inaczej niż w państwach wschodnich, nie wykształciła się silna władza despocytna, głównie ze względu na odmienność warunków tam panujących. Nie było mianowicie potrzeby koncentracji wspólnych sił np. do budowy systemów irygacyjnych, usuwania skutków wylewów czy do walki z wrogiem zewnętrznym. Dodatkowo górzysty teren utrudniał ewentualne zjednoczenie. Stąd w Grecji wytworzyły się liczne niezależne miasta-państwa, tzw. **polis** (l. mn. – *poleis*). Zwykle nie były one duże, liczyły od kilkuset do kilku tysięcy członków. Wyjątkowo duże były jedynie Ateny. Centrum życia gospodarczego i politycznego w *polis* była **agora** – grecki rynek.

W greckich *polis* najczęściej występowały trzy typy ustrojów:

BYŁO NA MATURZE
2019

Tyrania – (*tyrannos* – władca) system, w którym władzę sprawował jeden człowiek, przy czym przejście władzy następowało na drodze nielegalnej. Tyrania była przez Greków postrzegana negatywnie, jako sprzeczna z naturą państwa. Mimo to do VI w. p.n.e. była zjawiskiem częstym w Grecji, później występowała rzadziej. **Wówczas nie wiązało się to z okrutną, despocytną władzą, wykorzystującą przemoc i narzędzia terroru (jak we współczesnym rozumieniu).**

Oligarchia (*oligoi* – nieliczni, *arche* – władza) – system władzy, w którym decydującą rolę odgrywają urzędnicy oraz rada. Funkcje te pełnili jedynie wybrani obywatele, pochodzący z arystokratycznych rodów lub też posiadający odpowiednio duży majątek.

Demokracja (*demos* – lud, ogół obywateli, *krateia* – rządy) – w sprawowaniu władzy uczestniczył ogół obywateli. Właściwie bez względu na formę rządów w *polis* zawsze istniało zgromadzenie obywateli i arystokratyczna rada. Byli też wybierani urzędnicy (najczęściej na rok). Nie było zawodowej armii, obowiązek służby wojskowej spoczywał na wszystkich obywatelach.

Obywatele to ogół mieszkańców *polis* – wolnych mężczyzn, którzy osiągnęli określony wiek (w Atenach – 20 lat, w Sparcie – 30 lat). Posiadali prawa polityczne, mieli obowiązek służby wojskowej. Obywatelem trzeba było się urodzić, a więc w zasadzie niemożliwe było otrzymanie obywatelstwa. Praw politycznych, a więc i obywatelstwa, nie posiadały kobiety, dzieci, cudzoziemcy, niewolnicy.

BYŁO NA MATURZE
2019

DROGA ATEN DO DEMOKRACJI

Na początku Ateny były monarchią (pierwszy król i założyciel Aten to według tradycji Teusz). Z czasem władza monarsza słabła i przeszła w ręce urzędników zwanych **archontami**. Byli oni powoływani przez **Radę Areopagu** (Areopag), w której zasiadali dożywotnio byli urzędnicy. Wszyscy wywodzili się z rodów arystokracji (**eupatrydów**). Właśnie w ogniu walki arystokracji i chłopstwa, dotyczącej spraw ekonomicznych i praw politycznych, zaszły przeobrażenia ustroju Aten, wiodące do demokracji.

<p>Archont Drakon 621 r. p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • spisanie praw, co polepszało sytuację chłopów w sądach; arystokratyczni sędziowie mieli teraz mniejsze możliwości naginania prawa niż przy prawie zwyczajowym • prawa Drakona przeszły do historii jako bardzo surowe („drakońskie prawa”)
<p>Archont Solon 594 r. p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podział obywateli na 4 klasy majątkowe; każda klasa miała inne prawa i obowiązki wobec państwa • utworzenie sądu ludowego zwanego sądem przysięgłych – był to organ odwoławczy od wyroków urzędników, później najważniejszy organ sądowy w sprawach administracyjnych • utworzenie Rady Czterystu (bule) • powołanie Zgromadzenia Obywateli (ekklelesia) • ograniczenie roli Areopagu, osłabienie tym samym władzy arystokracji • umorzenie długów zaciągniętych pod zastaw osoby, wykupienie sprzedanych za granice obywateli za pieniądze państwowe, zakaz udzielania pożyczek pod zastaw osoby – tzw. strząśnięcie długów • reformy Solona uważa się za początek demokratyzacji życia politycznego Aten
<p>Tyrania Pizystrata i jego synów 561–510 p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tyrani przejmowali władzę dzięki popularności wśród ludu i na niej w dużej mierze się opierali • jedynowładztwo tyranów uderzało w arystokrację, pozbawiając ją rządów, a często i majątków – skonfiskowane dobra przydzielano małorolnym • osłabienie arystokracji otwierało, po obaleniu tyranów, drogę do władzy ludu (demokracji)
<p>Archont Klejstenes 508–507 p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • nowy podział administracyjny Attyki na 10 fyl i 100 demów; zostało zlikwidowane tym samym znaczenie rodów; przynależność do demu była dziedziczna; do każdej fyl wchodziły wszystkie warstwy ludności, każda z fyl brała udział w sprawowaniu władzy; podważenie znaczenia systemu rodowego na rzecz podziału terytorialnego • reforma systemu nazwisk: nazwisko obywatela składało się z jego imienia i nazwy gminy, z której pochodził. Nie podawano imienia ojca, w ten sposób zacierając różnice pochodzenia, ograniczono wpływy arystokracji • Rada Pięciuset – w składzie przedstawiciele (po 50) wszystkich fyl (poszerzenie składu Rady Czterystu i utworzenie Rady Pięciuset) • urząd strategów – (10) – zajmujących się sprawami wojska • według tradycji wprowadził ostracyzm (sąd skorupkowy)
<p>Temistokles – lider stronnictwa ludowego w Atenach w latach 490–480 p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzenie wyboru archontów i innych urzędników na drodze losowania (z wyjątkiem strategów i urzędników skarbowych) • ograniczenie znaczenia Areopagu i archontów • wzrost znaczenia Rady Pięciuset i Zgromadzenia Ludowego
<p>Perykles – pierwszy strateg w latach 444–429 p.n.e.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • upadek znaczenia Areopagu – uprawnienia sędziowskie w sprawach karnych • zgromadzenie Ludowe – w jego skład weszli wszyscy obywatele Aten • wprowadzenie wynagrodzenia za pełnienie urzędów, przez co stały się dostępne dla ubogich • okres ukształtowania się w pełni demokracji ateńskiej



Podział dzielnicowy Polski w 1138 r.

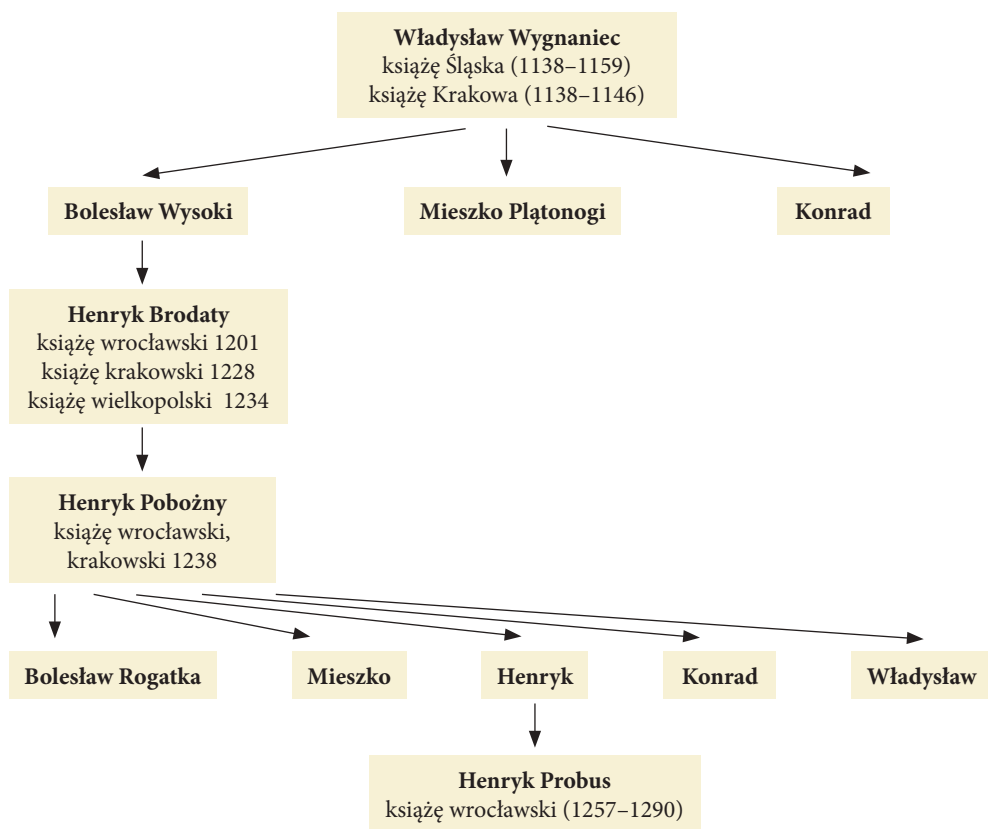
ROZBICIE DZIELNICOWE W POLSCE

SYNOWIE KSIĘCIA POLSKI

■ WŁADYSŁAW II WYGNANIEC (1138–1146)

Zasady senioratu i pryncypatu nie zagwarantowały pokojowych rządów. Matka Władysława to pierwsza żona Krzywoustego – Zbysława (pochodziła z Rusi), matka książąt juniorów to Salomea (z Niemiec). W 1141 r. Salomea naruszyła prawa seniora – zwołała bez jego wiedzy wiec w Łęczycy. Podjęte tam decyzje miały osłabić jego wpływy na Rusi. Wtedy książę zajął kilka grodów należących do przyrodnich braci.

W 1144 r. umarła księżna Salomea i wtedy doszło do pierwszych konfliktów między braćmi. Juniorzy nie zgadzali się na przyłączenie ziemi łęczyckiej do dzielnicy senioralnej. W wyniku wojny domowej między seniorem a pozostałymi książętami, przy wsparciu ruskiego wojska, Władysławowi udało się zająć grody w ziemi łęczyckiej. W dalszej fazie walk stracił on jednak poparcie możnych (nawet swojego palatyna Piotra Włostowica, który wziął w obronę juniorów) i został obłożony klątwą przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba ze Żnina. Wiosną 1146 r. Władysław musiał uciekać z kraju.



■ BOLESŁAW IV KĘDZIERZAWY (1146–1173)

Rządy w państwie przejął Bolesław Kędzierzawy. Objął we władanie dzielnicę senioralną i Śląsk. Tymczasem wygnany Władysław zwrócił się do władcy Niemiec o pomoc. Spowodowało to interwencję zbrojną cesarza Konrada III w 1146 r., ale była nieskuteczna. Książęta juniorzy zobowiązali się do płacenia trybutu i złożenia hołdu lennego niemieckiemu władcy, nie zadeklarowali jednak oddania rządów obalonemu seniorowi. Na braci rzucił również klątwę papież, lecz nałożonego interdyktu nikt nie przestrzegał.

W 1157 r. na wyprawę przeciwko juniorom wyruszył Fryderyk I Barbarossa. Dotarł pod Poznań i zawarł pod Krzyszkowem porozumienie z Bolesławem. Przyjął hołd i nie rozwiązał kwestii Władysława. W 1159 r. Władysław II zmarł. W 1162 r. Bolesław Kędzierzawy zgodził się na powrót do kraju synów Władysława Wygnańca i uznał zwierzchność cesarza. W 1166 r. w czasie nieudanej wyprawy do Prus zginął Henryk Sandomierski, a jego dzielnicę podzielono na trzy części, z których największą (wraz z Sandomierzem) przejął Bolesław Kędzierzawy. Pod koniec jego panowania ponownie narastały konflikty, było już wielu potomków Bolesława Krzywoustego (synów, wnuków, prawnuków), którzy chcieli dziedziczyć części terytorium Polski.

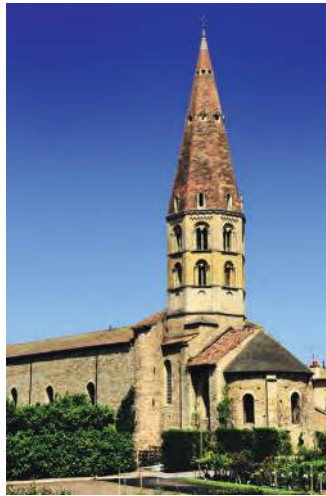
zakon	działalność
dominikanie	Pojawili się w Polsce w XIII w. W 1222 r. otrzymali w Krakowie Kościół Świętej Trójcy. Ich głównym zadaniem było głoszenie kazań, stąd w przeciwieństwie do benedyktynów i cystersów działali w miastach, często w środowiskach uniwersyteckich.
franciszkanie	Przybyli do Wrocławia w 1236 r. Później otrzymali nadania w Krakowie, Sączu, Gnieźnie, Kaliszu. Zakony te cieszyły się dużą popularnością i wywarły znaczny wpływ na kształtowanie się modelu pobożności. Franciszkanie jako pierwsi wprowadzili spowiedź indywidualną, ich świątynie były otwarte dla wszystkich wiernych (w przeciwieństwie do świątyń benedyktyńskich i cysterskich).



A



B



C

A) opactwo benedyktynów w Tyńcu, B) sanktuarium Al-Kaba w Mekce,
C) opactwo w Cluny – zachowana zabytkowa część kościoła.

KULTURA ŚREDNIOWIECZA

ŚREDNIOWIECZE NA ZACHODZIE

BYŁO NA MATURZE
2018

Kultura łacińskiego kręgu cywilizacyjnego powstała w wyniku oddziaływania na siebie spuścizny antyku, chrześcijaństwa oraz tradycji ludów barbarzyńskich. W wyniku połączenia się tych elementów w XI–XII w. nastąpił rozkwit oryginalnej kultury średniowiecznej. Głównym ośrodkiem kulturalnym w tym okresie była Francja.

Po upadku cesarstwa (V–VIII w. n.e.) na Zachodzie nastąpiła barbaryzacja kultury. Znikły rzymskie instytucje, szkoły, zanikło zainteresowanie prawem rzymskim. Przewagę zyskały tradycja i kultura germańska. Nie nastąpiło jednak całkowite zerwanie z antykiem, głównie dzięki roli, jaką odegrał Kościół w kształtowaniu się nowej kultury średniowiecznej.

Do ocalenia dorobku antycznego przyczynili się tzw. **założyciele średniowiecza**. Są to m.in.:

- Boecjusz (V–VI w.) – rzymski filozof, matematyk, polityk, tłumacz i komentator dzieł filozofów greckich, popularyzator neoplatonizmu i poglądów Arystotelesa
- Kasjodor (VI w.) – stworzył pierwsze skrytoria (miejsca w klasztorach, gdzie przepisywano ręcznie pierwsze księgi)
- Benedykt z Nursji (ok. 480–543) – założyciel klasztoru benedyktynów na Monte Cassino
- Grzegorz I Wielki (ok. 540–604) – przyczynił się do chrystianizacji Anglii, zapoczątkował działalność misyjną Kościoła
- Izydor z Sewilli (ok. 560–636) – arcybiskup. Podjął próbę spisania pierwszej encyklopedii, która zawierała syntezę ówczesnej wiedzy (*Etymologia*)
- Beda Czcigodny (ok. 672–735) – jeden z największych uczonych tej epoki, mnich anglosaski. Znał grekę, łacinę, język hebrajski. Znał dzieła najsłynniejszych twórców klasycznych: Pliniusza, Wergiliusza, Owidiusza i Horacego. Był też wybitnym matematykiem i astronomem

W okresie pełnego średniowiecza (XI–XIII w.) nastąpił pełny rozwój procesów zapoczątkowanych w wiekach poprzednich. Podstawą światopoglądu człowieka średniowiecznego była religia chrześcijańska. Tworzyła ona prosty, uniwersalny system symboli oraz takie same

instytucje w całej Europie. Wzorce chrześcijańskie upowszechniły się głównie dzięki literaturze, malarstwu, rzeźbie oraz działalności zakonów.

ROZWÓJ SZKOLNICTWA

W VI w. przestał właściwie istnieć rzymski wzorzec szkolnictwa publicznego. Dostęp do wykształcenia klasycznego miały jedynie nieliczne rody arystokratyczne (kształcenie prywatne), niższe duchowieństwo otrzymywało skromne wykształcenie religijne w szkołach kościelnych. Analfabetyzm stał się zjawiskiem powszechnym. Nastąpił podział społeczeństwa na **elitę kulturową** (duchowieństwo i mnisi) i na świeckich **illiterati**. Doprowadziło to do barbaryzacji łaciny mówionej i rozwoju języków romańskich.

Reforma szkolnictwa przeprowadzona przez **Karola Wielkiego** miała na celu ujednoczenie kształcenia i objęcie nim także osób świeckich. Szkolnictwo dzieliło się na szkoły parafialne (niższy stopień nauczania), klasztorne i katedralne (wyższy poziom edukacji). Nauczano tzw. sztuk wyzwolonych na dwóch poziomach – *trivium* i *quadrivium* (zob. Państwo Franków). Wysoki poziom osiągnęły pierwsze szkoły świeckie – szkoły pałacowa Karola Wielkiego i Karola I Łysego (Akvizgran). Przeprowadzono także reformę pisma (**minuskuła karolińska**).

Powstanie uniwersytetów (XI–XII w.) – wokół szkół katedralnych i coraz liczniejszych prawniczych szkół świeckich w miastach gromadzili się uczeni z różnych stron Europy. W ślad za nimi przybywali uczniowie zwani scholarzami (studentami). Tworzyli oni zrzeszenia uczonych i studentów, które kontrolowały jakość nauczania i warunki bytowe członków. Dały one początek **uniwersytetom**.

Organizacja uniwersytetów w Europie

typy uniwersytetów	<p>paryski – profesorzy tworzyli korporację z własnym rektorem. Nad uczelnią czuwał kanclerz powołany przez biskupa, sprawujący silną władzę</p> <p>boloński – będący korporacją studentów, którzy wybierali spośród siebie rektora, kontrolowali system nauczania, wynajmowali i opłacali profesorów. Stopniowo ten typ przekształcił się w instytucję samorządu miejskiego – profesorów opłacało miasto</p>
organizacja studiów	<p>boloński – podział studiujących na trzy społeczności akademickie: sztuk wyzwolonych, teologii i nauk prawniczych</p> <p>paryski – podział na wydziały: nauk wyzwolonych, teologiczny, prawny, medyczny</p>
najstarsze uniwersytety	<p>Bolonia – 1088 r. – ośrodek studiów prawniczych</p> <p>Paryż – 1150 r. – centrum studiów teologicznych</p> <p>Oxford – 1170 r. – teologia</p> <p>Cambridge – 1209 r.</p>

Scholarzy po zdaniu egzaminów z siedmiu sztuk wyzwolonych otrzymywali tytuł bakałarza, następnie, po dalszej nauce, magistra. Kontynuacja nauki na wydziale medycyny, prawa czy teologii kończyła się uzyskaniem tytułu doktora.

Scholastyka (łac. *schola* – szkoła) – komentowanie tekstu, dyskusja nad nim, wyciąganie wniosków; oparta na zasadach logiki arystotelejskiej.

- **gieldy** – forma zorganizowanego rynku odbywającego się regularnie w określonym miejscu. Powstały dwa rodzaje: giełda towarowa (handel różnego rodzaju towarami), giełda pieniężna (handel papierami wartościowymi, np. akcjami)
- **obróć bezgotówkowy** – upowszechnienie weksli i listów kredytowych
- wzrosło znaczenie **banków** – poszerzyły one swoją ofertę: udzielanie kredytów (pożyczka na procent), pośrednictwo w transakcjach, własne inwestycje

REWOLUCJA PRZEMYSŁOWA W ANGLII

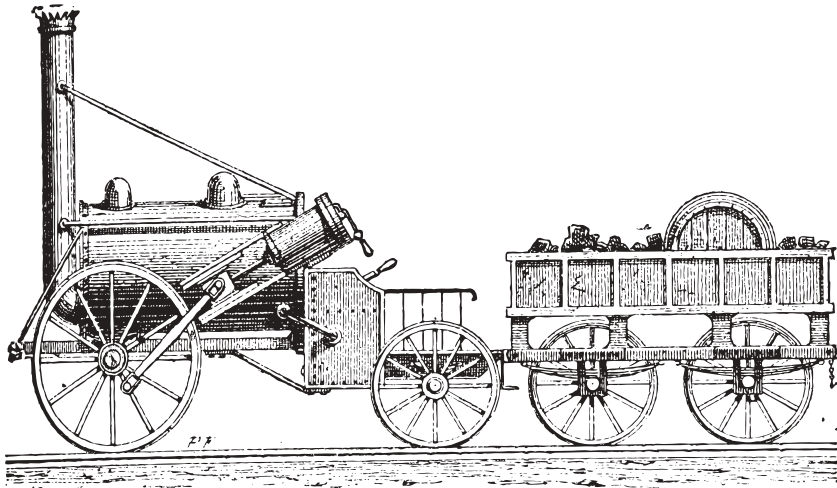
Rewolucja przemysłowa to proces przemian społecznych, ekonomicznych i politycznych, zapoczątkowany w drugiej połowie XVIII w. w Anglii. Był on związany z przejściem od produkcji manufakturowej do produkcji fabrycznej na dużą skalę. U podstaw tych przemian leżały liczne wynalazki techniczne, które umożliwiły usprawnienie i przyspieszenie produkcji przemysłowej. Temu, że Anglia została matczynikiem rewolucji przemysłowej, sprzyjały takie czynniki, jak morską potęgą handlową i kolonialną generująca dochody do inwestowania w przemysł, prokapitalistyczna etyka angielskich purytanów, sprzyjający burżuazji ustrój parlamentarny, sprawny system bankowy, bogactwa naturalne (węgiel, rudy żelaza, lasy).

Najważniejsze wynalazki

rok	wynalazca	wynalazki techniczne
1712	Thomas Newcomen	– pierwszy silnik parowy, wykorzystywany do wypompowywania wody z kopalń
1735	Abraham Darby	– zastosowanie koksu do wytopu żelaza
1765	James Watt	– udoskonalenie silnika parowego Newcomena poprzez dodanie osobnej komory do skraplania pary – założenie pierwszej na świecie wytwórni maszyn parowych – w 1784 r. powstała pierwsza fabryka przędzalnicza, w której zastosowano maszyny przędzalnicze napędzane silnikiem parowym
1767	Richard Arkwright	– udoskonalił krosno tkackie poprzez wykorzystanie do jego napędu siły wody. Jego maszyna przędzalnicza napędzana kołem wodnym wytwarzała duże ilości przędzy bawełnianej, z której wytwarzano tkaniny dobrej jakości
1764	James Hargreaves	– wynalazł wielowrzecionową przędzarkę <i>Spinning Jenny</i> , która przyspieszyła wytwarzanie przędzy. Zastąpiła ona prymitywne kołowrotki
1785	Edmund Cartwright	– opracował mechaniczny warsztat tkacki, który zwiększył wydajność w przemyśle włókienniczym aż czterdziestokrotnie
1803	Robert Fulton	– skonstruował pierwszy statek parowy
1814	George Stephenson	– skonstruował pierwszą na świecie lokomotywę

■ NASTĘPSTWA REWOLUCJI PRZEMYSŁOWEJ

- migracje ludności ze wsi do miast
- rozwój i rozbudowa miast (urbanizacja). Szczególnie szybko rozwijały się miasta w północnej i północno-wschodniej Anglii (Manchester, Liverpool, Birmingham)
- narodziny proletariatu (ludność zatrudniona w przemyśle), poszukiwanie taniej siły roboczej, w wyniku czego zatrudniano kobiety i dzieci i je wyzyskiwano
- narodziny ruchu robotniczego
- zwiększenie wydobycia węgla i produkcji żelaza
- powstanie i rozwój kolei
- zastosowanie maszyn parowych na statkach, w fabrykach i na kolei
- postęp wiedzy medycznej i rozwój higieny
- wynalazki techniczne zaczęto stosować poza Anglią
- banki angielskie mogły finansować wiele przedsięwzięć przemysłowych i handlowych
- Anglia stała się monopolistą w dystrybucji towarów kolonialnych



Rycina przedstawiająca pierwszy produkowany na dużą skalę parowóz – „Rakieta” projektu George’a i Roberta Stephensonów (1825).

WOJNY I KONFLIKTY

WOJNY RELIGIJNE

wojny religijne	
Niemcy	<ul style="list-style-type: none"> – 1524–1525 – powstanie chłopskie Tomasza Müntzera. Chłopi domagali się zmiany stosunków społecznych (zniesienia poddaństwa, likwidacji własności prywatnej, likwidacji dziesięciny itp.). Powstanie rychło stłumiono, a jego uczestnicy zostali srogo ukarani – 1547–1555 – walki pomiędzy książętami katolickimi a protestanckimi o podłożu religijnym i politycznym – 1555 – zakończenie walk podpisaniem pokoju w Augsburgu przez cesarza Karola V, który wprowadził zasadę „<i>cuius regio, eius religio</i>” (czyja władza, tego religia). Porozumienie gwarantowało tolerancję religijną dla książąt niemieckich
Francja	<ul style="list-style-type: none"> – walki z hugenotami (francuscy kalwini) trwały w latach 1562–1598. Hugenoci występowali przeciwko absolutyzmowi królewskiemu, opowiadali się za zwiększeniem uprawnień Stanów Generalnych – w 1572 r. zawarto porozumienie religijne, którego ugruntowaniem miał być ślub Małgorzaty de Valois i przywódcy hugenotów Henryka Bourbona; podczas uroczystości w nocy z 23 na 24 VIII doszło do rzezi protestantów za zgodą króla Karola IX (tzw. Noc św. Bartłomieja) – w 1585 r. rozpoczęła się kolejna wojna, tzw. wojna trzech Henryków (Henryka III, Henryka Bourbona i Henryka Gwizjusza) – zwycięsko wyszedł z niej Bourbon (pozostali zabici w zamachach) – 1594 – Henryk Bourbon, dotychczasowy przywódca hugenotów, uznał za konieczne pójście na kompromis. Aby móc sięgnąć po koronę królewską, zdecydował się przejść na katolicyzm (przypisuje mu się powiedzenie: „Paryż wart jest mszy”). Zasiadł na tronie jako Henryk IV – 1598 – król wydał tzw. edykt nantejski, wprowadzający swobodę kultu dla hugenotów (poza Paryżem), co zakończyło okres krwawych wojen religijnych

Niderlandy

- religia stała się elementem walki politycznej przeciwko Habsburgom (dynastia katolicka); żądania swobody religijnej zbiegły się z żądaniami reform i swobód politycznych
- wybuch powstania zakończył się represjami i terrorem (książę Alba)
- w 1579 r. zawarto w Utrechcie unię między katolikami i protestantami, a w 1581 r. Stany Generalne ogłosiły detronizację Filipa II Habsburga i utworzenie **Republiki Zjednoczonych Prowincji Niderlandów**
- Hiszpania uznała niepodległość Zjednoczonych Prowincji dopiero w 1648 r., po wojnie trzydziestoletniej

WYBRANE KONFLIKTY ZBROJNE XVI–XVIII W.

■ WOJNA PÓŁNOCNA (1700–1721)

Strony konfliktu to: Szwecja i Turcja przeciwko Rosji, Danii, Saksonii, Polsce, Prusom i Hanowerowi. Polska początkowo nie brała bezpośredniego udziału w wojnie, ale część działań toczyła się na jej terenie.

- 1700 – wystąpienie Rosji, Danii, Saksonii i Brandenburgii przeciwko Szwecji, zawiązanie tzw. **Ligi Północnej**, mającej na celu odzyskanie ziem zagarniętych przez Szwecję
- 1700 – bitwa pod Narwą, zwycięstwo Szwecji nad wojskami rosyjsko-saskimi
- 1701 – wkroczenie wojsk króla szwedzkiego Karola XII do Rzeczypospolitej
- 1702 – bitwa pod Kliszowem, rozbięcie wojsk sasko-polskich – rozłam wśród polskiej szlachty, przeciwnicy Augusta II Mocnego wybrali na króla Polski uzależnionego od Szwedów Stanisława Leszczyńskiego
- 1706 – atak Szwedów na Saksonię, kapitulacja i zrzeczenie się korony polskiej przez Augusta II
- 1709 – **bitwa pod Połtawą**, zwycięstwo zreformowanej armii rosyjskiej
- 1710–1711 – wojna turecko-rosyjska, zakończona szybko rozejmem
- 1721 – **pokój w Nystad**: uzyskanie przez Rosję mocarstwowej pozycji w Europie Środkowo-Wschodniej, oddanie przez Szwecję Ingrii, Karelii i Estonii oraz zobowiązanie do wypłaty reparacji wojennych

■ WOJNA O SUKCESJĘ POLSKĄ (1733–1735)

Strony konfliktu to: Saksonia, Austria, Rosja, Francja, Hiszpania, Sardynia, Prusy, Bawaria. Bezpośrednią przyczyną wybuchu wojny była rywalizacja o koronę polską między Stanisławem Leszczyńskim a Fryderykiem Augustem Wettinem (Leszczyński był popierany przez Francję, a Wettin przez Rosję i Austrię), a także dążenie Francji do zdobycia nowych terytoriów w Rzeszy i we Włoszech.

- 12 IX 1733 – elekcja na tron polski Stanisława Leszczyńskiego
- 5 X 1733 – elekcja na tron polski Fryderyka Augusta II
- 10 X 1733 – początek wojny francusko-austriackiej
- **konfederacja dzikowska** zawiązana w celu obrony praw do tronu Stanisława Leszczyńskiego przed interwencją rosyjską, walki na terenie Rzeczypospolitej zakończone klęską stronnictwa Leszczyńskiego

NAUKA I SZTUKA W XIX WIEKU

NAUKA I TECHNIKA W XIX WIEKU (DO 1914 ROKU)

BYŁO NA MATURZE
2018

WYBRANE ODKRYCIA NAUKOWE

rok	wynalazca	wynalazek
1800	Alessandro Volta	bateria elektryczna
1805	John Dalton	teoria atomowa w chemii
1827	Amedeo Avogadro	prawo Avogadra
1827	Georg Ohm	Prawo Ohma (elektryczność)
1831	Michael Faraday	indukcja elektromagnetyczna
1833	Anselme Payen	wyizolował pierwszy enzym
1843	James Prescott Joule	zasada zachowania energii
1847	Hermann von Helmholtz	zasada zachowania energii
1848	William Thomson Lord Kelvin	temperatura zera absolutnego
1853	Ignacy Łukasiewicz	benzyna i nafta
1859	Charles Darwin	teoria ewolucji
1865	Gregor Mendel	zasady genetyki
1869	Dmitrij Mendelejew	układ okresowy pierwiastków
1873	James C. Maxwell	teoria elektromagnetyzmu

GOSPODARKA W XX WIEKU

CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU PRODUKCJI

- nowe formy organizacji produkcji: powstawanie wielkich zintegrowanych zakładów (Ford), podział przedsiębiorstwa na działy (General Motors, lata 20.), system mieszany (Toyota, lata 30.)
- do lat 30. występowało współistnienie produkcji rzemieślniczej i taśmowej w przemyśle
- wzrost roli i liczebności wykwalifikowanej siły robotników-fachowców
- w latach 50. próby udoskonalenia produkcji taśmowej w Europie
- w II poł. XX w. masowa produkcja została dopasowana do potrzeb indywidualnych odbiorców (tzw. mass customization) – firmy produkowały towary na określony rynek zbytu
- pocz. XXI w. – nowy system produkcji polegający na rozdzieleniu funkcji firm-kooperantów (firma posiadająca markę zajmuje się projektowaniem i marketingiem, a wykonawstwo zleca się innym firmom)

PIENIĄDZ

- rewolucja w obrocie pieniężnym nastąpiła w latach 50. – pojawienie się bezgotówkowego obrotu („pieniądz plastikowy” – karty kredytowe i płatnicze)
- kryzys finansowy w latach 30. pokazał słabość systemu: na konferencji w Bretton Woods (VII 1944) ustalono tzw. system złoto-dewizowy, określający stały kurs walut wobec dolara (ten posiadał stały kurs wobec złota – 35\$ za uncję)
 - nowy system opierał się na dominacji dolara amerykańskiego, który przechodził głębokie załamanie na przełomie lat 60. i 70.
 - w VII 1971 r. prezydent Nixon zawiesił wymienialność dolara, a pod koniec lat 70. kursy walut stały się płynne
- w 1979 r. utworzono **Europejski System Monetarny** i jednostkę obrachunkową – ECU
 - w 1992 r. w traktacie o Unii Europejskiej postanowiono wprowadzić unię walutową
 - od 1 I 1999 r. wprowadzono wspólną walutę **euro** (w powszechnym obiegu od roku 2002)

GOSPODARKA PAŃSTW TOTALITARNYCH

Charakterystycznym elementem dla wszystkich państw była etatyzacja gospodarki (państwowa kontrola gospodarki). Sfera ekonomiczna podporządkowana była interesom partii. Wprowadzono centralne planowanie gospodarcze.

Włochy

struktura gospodarki oparta na korporacjach pod kontrolą państwa; nadzór nad poszczególnymi gałęziami przemysłu przez partię; skrócenie tygodnia pracy, upaństwowienie Banku Włoch

Niemcy

wszelka własność podporządkowana państwu; nadzór Ministerstwa Gospodarki; likwidacja bezrobocia, zamrożenie zarobków, środki na zbrojenia z podatków (pośrednich i bezpośrednich); rozwój inwestycji państwowych; słaba baza surowcowa zastępowana przez substytuty (rozwój przemysłu chemicznego), np. paliwa na bazie węgla

ZSRR	brak własności prywatnej: 1918 r. uspołecznienie; do 1921 r. komunizm wojenny: handel wymienny, polityka aprowizacji, obowiązkowe dostawy żywności; 1921–1927: przywrócenie części mechanizmów rynkowych; 1928 – plan industrializacji i kolektywizacji rolnictwa; 1928–1932: „pięciolatka”: wielkie inwestycje i mechanizacja (rozwój przemysłu ciężkiego); 1932–1933: kryzys rolnictwa, spadek produkcji rolnej, reglamentacja żywności, uzależnienie ZSRR od importu
kraje demokracji ludowej	przejęcie kontroli nad gospodarką przez partie komunistyczne; nacjonalizacja przemysłu połączona z inwestycjami w przemyśle ciężkim; próba wprowadzenia kolektywizacji na wzór sowiecki; obniżenie standardów życia; po 1953 r. powolne zmiany, potem powrót do industrializacji; kryzys lat 80.: koszty zbrojeń, niewydolność systemu gospodarczego; 1989 – katastrofa gospodarcza

KRYZYSY GOSPODARCZE W XX WIEKU

KRYZYS PO I WOJNIE ŚWIATOWEJ

Po zakończeniu I wojny światowej gospodarka stanęła przed problemem kryzysu powojennego. Jego objawami były: spadek produkcji, trudności w przestawieniu gospodarki wojennej na tory pokojowe, niestabilizowana sytuacja polityczna państwa. W latach 1919–1923 przez Niemcy przeszła fala hiperinflacji, rujnując finanse państwa.

Około 1922 r. rozpoczął się powolny rozwój gospodarki, która w 1924 r. osiągnęła poziom 15% stanu z 1914 r., a w 1929 r. – 45%. W dziedzinie ekonomicznej odnotowano liczne inwestycje, modernizację przemysłu, wzrost zapotrzebowania na produkty przemysłowe i kredytowanie wydatków.

WIELKI KRYZYS GOSPODARCZY (1929–1933)

BYŁO NA
MATURZE 2018

BYŁO NA
MATURZE 2020

- nadprodukcja w rolnictwie:
 - od 1925 r. – urodzajne lata spowodowały zwiększenie zapasów towarów żywnościowych, niskie ceny produktów (nieopłacalność produkcji), upadek zadłużonych gospodarstw
 - dalszy wzrost produkcji związany z mechanizacją rolnictwa
 - kryzys rynków zewnętrznych (Europa) i wewnętrznego – ograniczenie zakupów na towary przemysłowe
- wzrost zysków na giełdzie:
 - niekontrolowany wzrost cen akcji – dwa razy szybciej niż produkcja przemysłowa
 - połowa X 1929 r. – nagły spadek cen przemysłu hutniczego
 - od 21 X – wzrost ilości zleceń sprzedaży akcji
 - sześć największych banków w obawie przed krachem zaczęło skupować akcje
- **24 X 1929** – „czarny czwartek” (16 mln akcji bez nabywców)
- **29 X 1929** – „czarny wtorek” (13 mln akcji bez nabywców)
- „**koło zamachowe**” kryzysu – obniżenie cen hurtowych na towary przemysłowe, spadek produkcji i wzrost bezrobocia, przy niskich cenach żywności – gromadzenie jej przez rolników
- **paraliż systemu ekonomicznego** – w USA poziom wytwórczości pozarolniczej spadł o 52%, ceny towarów przemysłowych spadły ok. 30%, a rolniczych o 50%, bezrobocie w skali kraju wynosiło 12–14 mln, dochody indywidualne spadły o 28%

rok	wynalazca	wynalazek
1971	–	mikroprocesor
1975	–	pierwszy komputer osobisty ALTAIR 8800
1981	koncerny Sony, Philips	odtwarzacz kompaktowy
1984	–	pierwsza sieć internetowa
1985	–	zastosowanie płyt kompaktowych
1990	–	zastosowanie cyfrowego telefonu komórkowego
1992	Aleksander Wolszczan	odkrycie planet spoza Układu Słonecznego
1996	Ian Wilmut	opracowanie technologii klonowania zwierząt (owca Dolly)
2001	naukowcy zrzeszeni w Human Genome Project	opisanie genomu człowieka

KULTURA XX WIEKU

Rewolucja obyczajowa w latach 60. XX w.

- powstanie subkultury hipisów w USA
- bunt obyczajowy we Francji w 1968 r
- propagowanie szerokiego dostępu do informacji
- zmiany obyczajowe i wzrost dobrobytu
- rewolucja seksualna
- kontestacja (kwestionowanie dotychczasowych norm życia społecznego) – pojawienie się subkultur
- bunty studenckie wobec sytuacji edukacyjnej, trudności w poszukiwaniu pracy, sprzyjanie lewackim (skrajnie lewicowym) organizacjom
- feminizm
- walka z segregacją rasową (Martin Luther King)
- reformy II soboru watykańskiego 1962 – 1965
 - w zakresie liturgii m.in. wprowadzenie możliwości odprawiania mszy w języku narodowym (w 1969 r. także prowadzenie jej przez kapłana przodem do wiernych), Komunia Św. pod dwiema postaciami dla wszystkich członków Kościoła, uproszczenie mszy i wprowadzenie kazania
 - przyjęcie zasady ekumenizmu i porozumienia między poszczególnymi religiami, przyznanie ogólnościatowego prawa do wolności religijnej wyznawcom wszystkich religii świata

Na życie ludzi w różnych krajach obecnie ma wpływ **dominacja kulturowa USA** – amerykańizacja (rozpowszechnienie kultury amerykańskiej i uproszczone wzorce kulturowe). Współcześnie występują dysproporcje w rozwoju gospodarczym państw – bogata Północ i biedne Południe. Zaostrzają się też konflikty między Zachodem a kulturą islamską.



SPRAWDŹ,
ILE WIESZ



D. Fenicjanie są pierwszymi twórcami pisma alfabetycznego, w którym każdej głosce przyporządkowany jest jeden znak.	
---	--

Otrzymałem/am punktów

9. Dopasuj nazwy starożytnych religii do ich opisów: A. hinduizm, B. judaizm, C. buddyzm, D. konfucjanizm, E. zaratusztrianizm, F. braminizm, G. maoizm. **(24 pkt)**

1. Religia wywodząca się z wedyzmu, stworzona przez kapłanów, umacniająca podział społeczny ludności, zakładająca odrodzenie się duszy w innym ciele po śmierci.	
2. System filozoficzno-religijny zakładający, iż podstawą doskonałego społeczeństwa żyjącego w harmonii jest siła moralna, a nie militarna rządzących oraz wynikające z tradycji bezwzględne wypełnianie obowiązków przez obywateli.	
3. Religia dualistyczna zakładająca istnienie dwóch przeciwstawnych sił: Ahura Mazda – Pan Mądrości i Aryman – zły duch. Obaj nieustannie walczą o władzę nad światem.	
4. Święte księgi tej religii spisano w sanskrycie. Charakterystyczna jest wiara w nieśmiertelną duszę, którą posiadają ludzie i zwierzęta. Najważniejsi bogowie to Wisznu i Sziwa.	
5. Religia profetyczna zakładająca, że Bóg-stwórca wszechświata zawarł z ludźmi przymierze, obiecując ochronę w zamian za podporządkowanie się jego nakazom. Najstarsza religia monoteistyczna świata.	
6. Twórcą tej religii był Siddhartha Gautama i oparta jest na Czterech Szlachetnych Prawdach. Asceza, medytacja i uczciwe życie mają doprowadzić do stanu idealnego spokoju – nirwany, a podstawowe cnoty jej wyznawców to: współczucie, życzliwość, radość i równowaga ducha.	

Otrzymałem/am punktów

10. TO ZADANIE BYŁO NA MATURZE!

- Dopasuj nazwę cywilizacji do wynalazku: A. sumeryjsko-babilońska, B. chińska, C. egipska, D. doliny Indusu. **(20 pkt)**

1. wynalezienie koła	
2. produkcja jedwabiu	
3. kanalizacja miejska	
4. trepanacje czaszki	
5. domy z palonej cegły	
6. mumifikacja zwłok	
7. podział doby na 24 godziny	
8. wynalazek druku	
9. pismo: sanskryt	
10. Kodeks Hammurabiego	

Otrzymałem/am punktów

Łącznie otrzymałem/am punktów (%) ze 100 możliwych

Klucz odpowiedzi

1. 1 - D, 2 - C, 3 - B, 4 - A (po 2 pkt) 2. C, B, A, D (8 pkt za prawidłową kolejność) 3. C, A, B (6 pkt za właściwą kolejność) 4. 1 - C, 2 - A, 3 - B (po 2 pkt) 5. 1 - C, 2 - E, 3 - B, 4 - D, 5 - A (po 2 pkt) 6. D, F (po 2 pkt) 7. 1 - A, 2 - D, 3 - B (po 2 pkt) 8. P - A, D; F - B, C (po 2 pkt) 9. 1 - F, 2 - D, 3 - E, 4 - A, 5 - B, 6 - C (po 4 pkt) 10. 1 - A, 2 - B, 3 - D, 4 - C, 5 - D, 6 - C, 7 - A, 8 - B, 9 - D, 10 - A (po 2 pkt)

Łączna ilość punktów - 100

ANTYCZNA GRECJA

1. Uporządkuj chronologicznie najważniejsze okresy dziejów Grecji. (8 pkt)

A. epoka hellenistyczna	
B. epoka archaiczna	
C. epoka klasyczna	
D. wieki ciemne	

Otrzymałem/am punktów

2. Uzupełnij tabelę, wpisując odpowiednie dane w rubrykach: A. Agamemnon, B. Kreta, C. pałac w Knossos. (9 pkt)

Kultury przedhelleńskie	Miejsce występowania	Legendarny władca	Przykład budowli
Cywilizacja minojska	1.	Minos	3.
Cywilizacja mykeńska	Mykeny	2.	Skarbiec Atreusza (grób Agamemnona)

Otrzymałem/am punktów

3. TO ZADANIE BYŁO NA MATURZE!

Dopasuj imiona ateńskich polityków do ich opisów: A. Perykles, B. Klejstenes, C. Pizystrat, D. Drakon, E. Temistokles, F. Solon, G. Leonidas. (24 pkt)

1. Lider stronnictwa ludowego, który wprowadził wybór archontów i innych urzędników na drodze losowania (z wyjątkiem strategów i urzędników skarbowych). Ograniczył rolę Areopagu na rzecz Rady Pięciuset i Zgromadzenia Ludowego.	
2. Grecki tyran, który władzę pozyskał z woli ludu. Oslabił rolę arystokratów, pozbawiając ich rządów i majątków.	

WIELKIE ODKRYCIA GEOGRAFICZNE

Data	Odkrywca	Kraj	Odkrycie
1488	Bartolomeo Diaz	Portugalia	dotarcie do Przylądka Dobrej Nadziei (południowy kraniec Afryki)
1492–1493	Krzysztof Kolumb	Hiszpania	I wyprawa: odkrycie wysp Ameryki Środkowej (Guanahani, Kuba, Haiti)
1493–1494	Krzysztof Kolumb	Hiszpania	II wyprawa: odkrycie Dominikany, Gwadelupy, Wysp Dziewiczych, Jamajki i Puerto Rico
1497–1499	Vasco da Gama	Portugalia	wyprawa do Indii, odkrycie morskiej drogi wzdłuż Afryki
1498–1500	Krzysztof Kolumb	Hiszpania	III wyprawa: odkrycie Ameryki Południowej (w rejonie ujścia Orinoko)
1499–1500	Amerigo Vespucci	Hiszpania/Portugalia	ujście Amazonki i wybrzeża Brazylii; potwierdzenie, że to nowy kontynent, a nie Indie
1502–1504	Krzysztof Kolumb	Hiszpania	IV wyprawa: wybrzeża Hondurasu i Nikaragui
1519–1522	Ferdynand Magellan	Hiszpania	I podróż dookoła świata
1577–1580	Francis Drake	Anglia	II podróż dookoła świata
1768–1771	James Cook	Anglia	III podróż dookoła świata, odkrycie Australii

BILANS STRAT W WOJNACH ŚWIATOWYCH

	I WOJNA ŚWIATOWA		II WOJNA ŚWIATOWA		
	PAŃSTWA CENTRALNE*	ENTENTA**	NIEMCY	ZSRR	POLSKA
Ludność ogółem	142,1 mln	466,4 mln (bez kolonii)	78,8 mln	175,5 mln	34,8 mln
Liczba zmobilizowanych żołnierzy	24,4 mln	38,6 mln	9,2 mln	20 mln***	1 mln
Liczba zabitych	3,91 mln – żołnierze 3,4 mln – cywile	5,3 mln – żołnierze 2,55 mln**** – cywile	3,5 mln – żołnierze 780 tys. – cywile	7,5 mln*** – żołnierze 7 mln*** – cywile	123,2 tys. – żołnierze 5,9 mln – cywile

* Niemcy, Austro-Węgry, Bułgaria, Imperium Osmańskie

** Wielka Brytania, Francja, Rosja

*** oceny szacunkowe, niepewne

**** bez Rosji (brak danych)

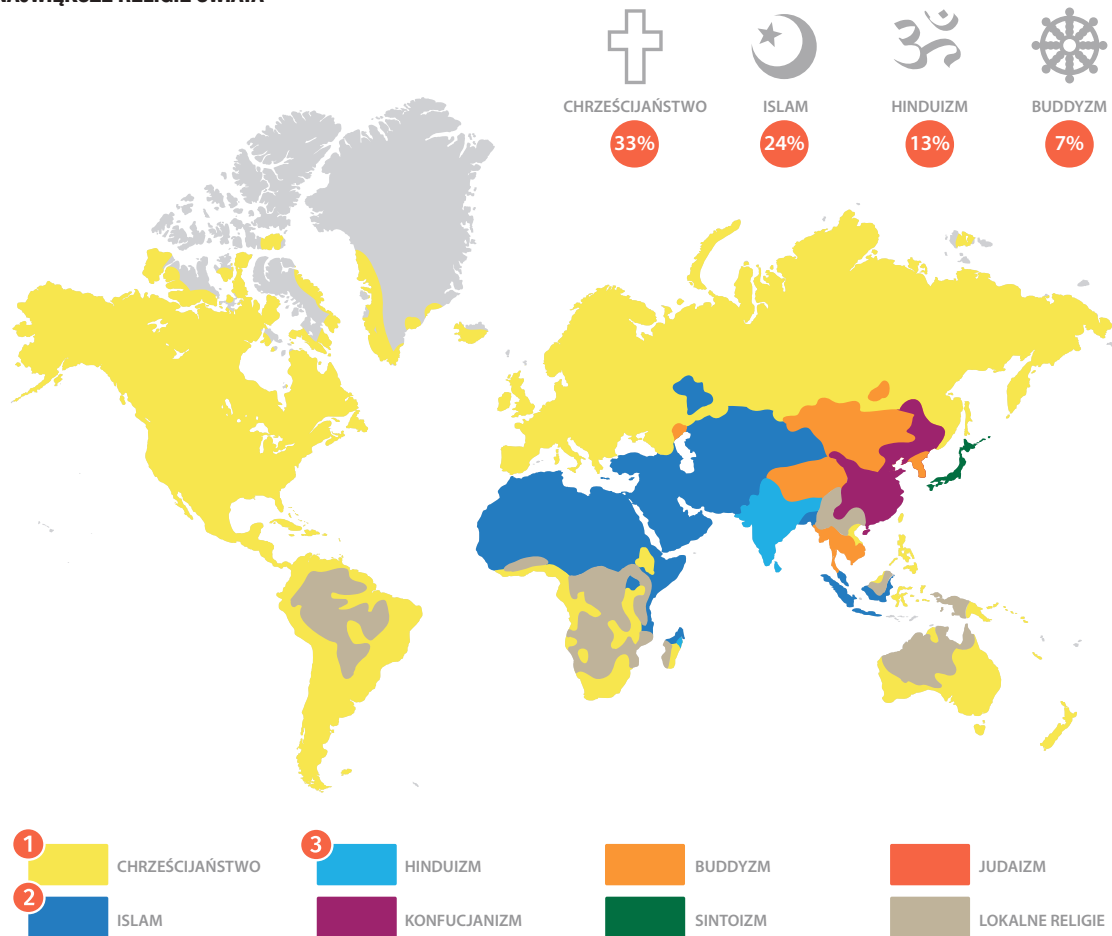
NAJWAŻNIEJSZE NIEMIECKIE OPERACJE WOJSKOWE II WOJNY ŚWIATOWEJ

KRYPTONIM	DATA	CEL
Fall Weiss	1 IX 1939	atak na Polskę
Fall Gelb	10 V 1940	inwazja na Francję
Seelöwe	plan. 17 IX 1940	niezrealizowany plan inwazji na Wielką Brytanię
Fall Barbarossa	22 VI 1941	atak niemiecki na ZSRR

NAJWAŻNIEJSZE ALIANKIENIE OPERACJE WOJSKOWE II WOJNY ŚWIATOWEJ

KRYPTONIM	DATA	CEL
Husky	10 VII 1943	lądowanie na Sycylii
Overlord	6 VI 1944	lądowanie w Normandii
Bagration	22 VI 1944	radziecka ofensywa na Białorusi
Market-Garden	17 IX 1944	operacja powietrzno-desantowa w Holandii

NAJWIĘKSZE RELIGIE ŚWIATA



PERIODYZACJA HISTORII

Epoka	Czas trwania	Umowne wydarzenia początkowe	Umowne wydarzenia końcowe
prehistoria	ok. 2,5 mln p.n.e. – ok. 4000 p.n.e.	pojawienie się na ziemi człowieka (ok. 2,5 mln. lat temu)	powstanie pisma (ok. 4000 lat p.n.e.)
starożytność	ok. 4000 p.n.e. – 476 r.	powstanie pierwszych cywilizacji posługujących się pismem (IV tysiąclecie p.n.e., Sumerowie)	476 – upadek Imperium Rzymskiego
średniowiecze	V–XIV/XV w.	upadek Imperium Rzymskiego	1440 – wynalezienie druku (J. Gutenberg) 1453 – zdobycie Konstantynopola przez Turków 1492 – odkrycie Ameryki (Krzysztof Kolumb); zdobycie Grenady, czyli koniec rekonkwisty 1517 – początek reformacji
wczesna nowożytność	XV–XVIII/XIX w.	wielkie odkrycia geograficzne, wynalezienie druku, upadek Konstantynopola	1789 – rewolucja francuska 1815 – kongres wiedeński 1795 – III rozbiór Polski 1848 – Wiosna Ludów
„długi wiek XIX”	XVIII/XIX–XIX/ XX w.	rewolucja francuska, kongres wiedeński	1914 – wybuch I wojny światowej
historia najnowsza	XX w. –...	I wojna światowa	... (trwa)



Vademecum Matura — Historia jest książką, której długo szukałem wśród dostępnych pomocy licealnych. Brakowało mi publikacji w pełni zgodnej z podstawą programową, zawierającej wszystkie wymagane treści, także z pierwszej klasy, a jednocześnie przystępnie napisanej i nieprzeładowanej nadmiarem wiedzy. (...) **Vademecum...** jest właśnie taką pozycją. Treść często prezentowana jest w formie tabel, zestawień, diagramów, wykresów, towarzyszą mu zdjęcia i ilustracje. Wiedzę z każdej ważniejszej partii materiału można sprawdzić za pomocą testu do samodzielnego rozwiązania. (...) Współgrają z nim znaczki „było na maturze”, wskazujące zagadnienia z trzech ostatnich egzaminów maturalnych. **Vademecum** to więc pozycja, z którą nauka z pewnością będzie szybka i łatwa. Polecam licealistom!

dr Kazimierz Ciepluch

W serii dostępne także:



- ♦ **dotatkowe testy sprawdzające wiedzę**
- ♦ **tabele, definicje, zdjęcia, wykresy**
- ♦ **wskazane zagadnienia z ostatnich egzaminów**



ISBN: 978-83-7517-663-6